IV.

A KIRÁLYHÁGÓMELLÉKI REF. EGYHÁZKERÜLET SZÓRVÁNYAI.

IRTA: SASS KÁLMÁN.

A szórványok kérdése meglehetősen elhanyagolt kérdés. Bár az egyház mindig érezte e fontos kérdés megoldásának szükségét, — tapasztalván, hogy a szórványok azok a pontok, ahol a legtöbb tagot veszíthet — mégis nem vetette magát soha úgy e kérdés megoldására, amint az megérdemelte volna. Ha utánanézünk a régi egyházkerületi jegyzőkönyvekben a szórvány kérdésnek, nyugodtan kijelenthetjük, hogy az égető kérdése sohasem volt az egyháznak; nem olyan égető kérdése, amely a megoldásig égette volna. A felelősséget az elveszett református tömegek miatt tolhatja ugyan a nehéz anyagi helyzetre, elnyomatásra, az állam nemtörődömségére, de egyet nem moshat le magáról, azt, hogy eme református magyar tömegek az ő kezében vesztek el. Ha csak az 1790-es évek utáni időkre tekintünk, — mely időponttól kezdve a ref. egyház is jobban lélekzelhetett — az elpusztult anya ekklézsiák egész tömegét sorolhatnánk fel. Ha ez megtörténhetett az anya egyházközségekkel, mi lett akkor a szórványokkal?

A Királyhágómelléki Egyházkerület, mikor a trianoni szerződés elszakította a törzstől, a tiszántuli egyházkerülettől, a szórványgondozást illetőleg nehéz helyzetbe került. Egyfelől a kerületté való szervezkedés nehézségei, másfelől létét biztosító új gazdasági alapok megteremtése érdekében folytatott küzdelme az új egyházkerületnek csaknem minden idejét és erejét felőrölte. Rendszeres szórványgondozást éppúgy, mint az erdélyi testvérkerület, nem kezdhetett. A szórvány missziói pontokon működő lelkészek segítségért kiáltó szavát — különösen a bánáti egyházmegyében — nem tette ugyan hallatlanná, de olyan segítséget, mint amilyet az ügy az adott helyzetben megkivánt volna, nem tudott nyújtani. S így itt is, ott is egy-egy ilyen, az impériumváltozás előtt megszervezett, állam által nagyban segélyezett missziói állomás anyagiak hiányában megszünt s a szórványok egy-egy önmagát fenntartani tudó anyaekklézsiához csatoltattak. A szórványok hovatartozásának helyzete bár már tisztázódott, de a szórványgondozás még mindig megoldásra vár.

1. A királyhágómelléki szórványok a statisztika tükrében.

Mielőtt a kerületünkben található szórványok keletkezésére, történelmi kialakulására, sajátos tipusaira, jelen helyzetére és sejtett jövendőjére rátérnénk, állítsuk ezt az egész kérdést a statisztika tükrébe. Igaz ugyan, hogy a szórványok egész életét felölelő pontos, a valóságnak megfelelő statisztikai adatok, — miután e kérdéssel tudtommal külön irásban eddig senki nem foglalkozott — nem állanak rendelkezésemre, mégis a meglevő egyházmegyei és kerületi jelentések alapján megpróbálom összeállítani. Kár, hogy a jegyzőkönyvek nélkülözik a két utolsó évi szórványokra vonatkozó pontos statisztikai adatokat, így kénytelen vagyok az 1930-as évek hivatalos statisztikai adataira támaszkodni. Bár nagy különbség a mostani és az elmult évek statisztikai adatai között nincs.

Egyházkerületünk lélekszáma egyházmegyék szerint:

EGYHÁZMEGYE	1930	1934	Egyházközség	Lelkész
Bánáti	17998	20140	21	22
Bihari	45817	47425	33	41
Érmelléki	39476	40708	33	36
Nagybányai	40202	40479	48	60
Nagykárolyi	14798	14907	16	19
Nagyszalontai	46094	48825	31	35
Összesen:	204385	212474	182	213

Statisztika a szórványokról egyházmegyék szerint:

EGYHÁZMEGYE	Szül.	Megh.	Esk.	Polg. egybekelés	Konf.	Áttért	Kitért	Lélekszám
Bánáti	59			nincs kimutatva			_	2142
Bihari	42	20	7	" "	14	1	—	1608
Érmelléki	45	45	4		18	—	—	1232
Nagybányai	6	4	8	—	6	—	—	277
Nagykárolyi	3	4	—	—	—	—	—	109
Nagyszalontai	57	28	9	14	17	3	5	2731
Összesen :	212	101	28	14	55	4	5	8099

Nem mehetek el úgy e statisztikai adatok mellett, hogy néhány dologra fel ne hivjam a figyelmet. Területileg az egyházmegyék között a következő a sorrend: Bánáti, nagyszalontai, nagybányai, bihari, érmelléki, nagykárolyi. A pontos területi méreteket különösen a bánáti és a három egyházmegyéből is keletkezett nagybányai egyházmegyékre vonatkozólag csupán hozzávetőlegesen állapíthatjuk meg. A bánáti egyházmegye területileg legalább nyolcszor akkora, mint a nagykárolyi, a nagyszalontai pedig legalább négyakkora. Aránylag a legkevesebb lelkész ezeken a területeken munkálkodik. A népesség arányszámát véve alapul, körülbelül 1000—1100 lélek esik egy-egy lelkész jellegü egyénre. Ha ehhez még hozzávesszük a felekezeti tanárokat, tanítókat, kántorokat, közel 300 segítőtársra akadunk. Különösen ezen a téren mutatkozik nagy hiány a szórványterületeken. Mig a szórványokban kevésbé bővölködő területek egyházközségeiben a legtöbb helyen ott van a lelkész mellett a tanító, kántor, addig a szórványterületek lelkésze mellől a segítőtárs rendszerint hiányzik, vagy több helyen maga a lelkészi hivatalt betöltő egyén lévita-tanító. A lévita-tanítóság a nagy területeket felölelő szórványokban, pl. a Bánátban, ahol 100—150 politikai község is esik egyre — a szórványgondozás rovására megy. Nem is lehet követelni a lévitától, hogy az iskolai lelkiismeretes tanítás mellett még vagy 100 politikai községben szétszórtan élő hivek lelkigondozását is végezze. Ez valamelyiknek rovására megy. Egy kisebb gyülekezetben, mely egy politikai község területére szorítkozik, még csak betöltheti hivatását mindkét területen, de nem a szórvány vidékeken. Pedig a legtöbb lévita tanítókra ilyen szórványterületek bizatnak.

Nem különben meggondolkoztató az esketések arányszáma. Mi az oka annak, hogy esküvő oly kevés történik, vagy egyáltalán nem történik pár ezer szórványtagot számláló egyházmegyében? Hogy oly kevés esküvő lett volna, vagy egyáltalán nem lett volna, — hihetetlen! Vagy az egyházi áldás megvetése vagy — a vegyes házasságok miatt — más felekezetü lelkész által történt esketés miatt láthatunk magunk előtt ilyen szomorú statisztikai adatokat. A konfirmáltak statisztikája se látszik jobbnak. A kimutatás szerint a bánáti egyházmegyében egy év leforgása alatt nem konfirmált senki. Ha e statisztikai adat megfelel a valóságnak, a

szórványkérdés megoldódik magától. Egy emberöltő mulva nem lesznek szórványaink, mert elpusztultak.

Ezek után kerületünkben található összes szórvány-missziói köreinknek statisztikai adatait tárom fel az egyházkerületi és megyei jegyzőkönyvek alapján egyházmegyék szerint. Kár, hogy sok fontos statisztikai adatnak beszolgáltatásáról elfeledkeztek a lelkészek. Igy sok tekintetben hiányos lesz statisztikai táblázatunk.

I. Bánáti egyházmegye:

MISSZIÓI KÖRÖK	Szórvány ter. száma	Lélek sz.	Látogatás	Keresztelés	Temetés	Konfirmálás	Missziói munkás
Karánsebesi	110	233	17	4	2	3	1932. óta lelkész
Bégamonostori	3	150	10	5	3	3	" " "
Bunyaszekszárdi	10	43	4	?	?	?	lévita
Nagylaki		?	?	?	?	?	lelkész
Valkányi	15	600	40		?		lévita
Klopódiai	20	250	4	6	2	?	lelkész
Dunaszentilonai.	20	400	2	6	?	?	beszolg. lelkész
Resicai	?	?	?	?	?	?	lelkész
Füzesi	?	400	?	?	?	?	lévita
Kisperegi	?	?	13	?		?	lelkész
Lippai	?	?	?	2	2	?	“
Szigetfalui	?	?	?	?	2	?	“
Bodófalvai	?	?	?	6	2	?	“
Csávosi	29	?	3	?	?	1	“
Lugosi	?	?	?	?		?	beszolg. lelkész
Temesvári	?	500	?	23	10	?	lelkész

„Igazfalva, Szapárifalva, Mosnica, Szemlak, Ujszentes, Végvár tulajdonképen nem missziói egyházak és missziói munkát annyiban végeztek, amennyiben lelkészi szolgálatra kérettek föl, amit mindenesetben készséggel vállaltak“, — jegyzi meg az esperesi jelentés.

Ime, itt áll előttünk egy statisztika. Már a táblázatból is szembetünik a szórványok helyzete. Egyfelől a lelkésznek anyaegyházközségében való elfoglaltsága, másfelől a fáradtságot nem ismerő igazi missziói lelkület hiánya, a szórvány-területek nagysága, anyagi fedezet hiánya és megannyi ellen-

sége van a szórványok gondozásának. Néhány lelkész őszintén megirja, hogy még annak sem nézett utána, hogy szórványaiban körülbelül mennyi hive van. Csak akkor megy el szórványába, ha hivják, de akkor „szivesen“. Még szerencse, hogy „szivesen“ megy. Az is igaz azonban, hogy a szórványlátogatás sokba kerül, amire nincs pénze a szegény lelkésznek. Az egyházkerület ugyan — tőle telhetőleg — igyekszik segíteni, de sajnos, ez csak csepp a tengerszükségben. E kis segítség segélyre is kevés, nemhogy utazásra futna belőle. Egyik-másik missziói kör anyagi nyomorúság miatt hosszú ideig lelkészt sem kapott. Az állami támogatás, ami a magyar éra alatt elég nagy volt, az impériumváltozással megszünt. Sőt itt-ott a már meglevő kevés egyházi vagyonok is elpusztultak. Szerettem volna statisztikailag kimutatni azt az anyagi alapot, amellyel a felsorolt missziói körök rendelkeznek, de pontos adatok nem állnak rendelkezésemre. Jó lett volna az át- és kitérés statisztikáját is mellékelni, hogy bebizonyítva lássuk megállapításunkat, mely szerint a szórványok az egyház nagy edényén azok a kicsiny hézagok, amelyen keresztül a tagok a legkönnyebben és leghamarabb „át“-eveznek, először csak hit, de aztán minden tekintetben is egy más edénybe, válván gyakran a legádázabb ellenségeivé vigyázatlan elődeiknek. Sajnos, a jelentés ezt teljesen elhallgatja.

II. Bihari egyházmegye:

MISSZIÓI KÖRÖK	Szórvány ter. száma	Lélek sz.	Látogatás	Kereszteles	Temetés	Konfirmálás	Missziói munkás
Dernatatarosi	9	240	14	2	1	?	Megszűnt. P.-Ujlakhoz csatlakozott
Révi	17	85	16	2	2	?	lelkész
Váradlessi	13	349	48	6	4	?	“

A nem missziói körökbe osztott szórványokról semmi jelentés. Pedig a tiszántúli kerület névtára szerint: Nagyvárad, Élesd, Telki, Kisjenő, Telegd stb. rendelkeznek szórványokkal. Úgy látszik, ezek szórványterületei megszüntek. A derna-tatarosi kört, melynek a háború végéig rendes lelkésze volt, anyagi hiányok miatt beszüntették és Pusztaújlakhoz csatolták.

III. Érmelléki egyházmegye:

MISSZIÓI KÖRÖK	Szórvány ter. száma	Lélek sz.	Látogatás	Keresztelés	Temetés	Konfirmálás	Missziói munkás
Berettyószéplaki	8	51	?	?	?	2	lelkész
Éradonyi	1	120	?	5	1	?	“
Érábrányi	7	511	?	13	7	5	“
Magyarkéczi	1	4	?	?	?	?	“
Margittai	1	44	?	1	?	?	“
Szentjóbi	3	30	?	3	2	?	“
Tóti	3	305	?	?	?	?	“
Vedresábrányi	2	12	?	?	i	?	“
Bályoki	2	28	?	?	?	?	“

Asszonyvására, Érmihályfalva, Gálospetri, Hegyközszentimre, Micske, Poklostelek szórványai megszűntek. A szórványokra nézve még itt a legkedvezőbb helyzet. Egyfelől bármelyik szórvány közelébe esik valamelyik egyházközségnek, ahova bejárhatnak a templomba; másfelől azonban meg van az a veszedelem, hogy a lelkész a maga egyházközségével nagyon el van foglalva, nem tudván elég időt fordítani szórványaira.

IV. Nagybányai egyházmegye:

MISSZIÓI KÖRÖK	Szórvány ter. száma	Lélek sz.	Látogatás	Keresztelés	Temetés	Konfirmálás	Missziói munkás
Avasujvárosi	13	44	26	5	?	?	lelkész
Erdődi	9	56	12	6	4		szatmárhegyi lelkész
Felsőbányai	?	?	?	?	?	?	lelkész
Nagybányai	11	?	10		?	?	“
Szamoskrassói	17	52	15	5	2	?	“

Még aránylag ebben az egyházmegyében a legrendezettebb a szórványgondozás. Egyfelől a nagyszámú lelkészi munkaerő, másfelől a reformátusságnak sok kisebb anyaegyházközségben való megoszlása teszik ezt lehetővé.

V. Nagykárolyi egyházmegye:

MISSZIÓI KÖRÖK	Szórvány ter. száma	Lélek sz.	Látogatás	Keresztelés	Temetés	Konfirmálás	Missziói munkás
Kaplonyi	1	29	?	?	?	?	lelkész
Csomakőzi	4	?	?	?	?	?	“
Királydaróczi	1	40	?	?	?	?	“
Dengelegi	2	?	?	?	?	?	“
Géresi	3	19	?	?	?	?	“
Szentmiklósi	6	12	?	?	?	?	“

Sajnos, az esperesnek súlyos betegsége miatt jelentés a szórványokkal kapcsolatosan nem küldetett be.

VI. Nagyszalontai egyházmegye:

MISSZIÓI KÖRÖK	Szórvány ter. száma	Lélek sz.	Látogatás	Keresztelés	Temetés	Konfirmálás	Missziói munkás
Ágyai	3	202	24	8	3	?	lelkész
Magyarcsékei	15	?	8	?	?	?	“
Borosjenői	31	250	19	6	2	?	“
Borossebesi	33	109	?	?	?	?	“
Csermői	1	30	4	1	?	?	“
Erdőhegyi	?	126	?	?	?	?	“
Feketetóti	3	46	26	?	?	?	“
Kisnyégerfalva	1	80	52	?	?	?	lévita
Nagyszalontai	?	373	1	?	?	?	lelkész
Pankotai	?	?	?	?	?	?	“
Szentleányfalvai	5	66	1	2	2	?	“
Tenkei	?	174	?	?	?	?	“

Még a legőszintébb hangok, a szórványgondozást illetőleg, ebből az egyházmegyéből kerülnek ki. Több lelkész őszintén megirja, hogy elég baja van neki a saját anyaegyházával, se ideje, se pénze szórványgondozásra. Amint utána néztem, idős lelkészek szájából jő ki ez az őszinte önitélet. Nekem, amint e néha egymásnak ellentmondó jelentéseket olvasom, az az érzésem, hogy ennek a néhány öreg lelkipásztornak a jelentésében több őszinteség van, mint amazokéban.

2. Szórványaink keletkezésének és kialakulásának rövid történeti ismertetése.

A szórványkeletkezésre két mód van. Egyik: amikor egy, vagy több református család kerül el olyan vidékre, ahol nincsenek reformátusok; másik: mikor egy anyaegyház-község valamely körülménynél fogva annyira elnéptelenik, hogy szórvány lesz belőle. Az első a természetes, a második a természetellenes keletkezési forma. Az elsőhöz mindig kapcsolódik egy kis reménység: hátha anyaegyház lesz belőle; a másikból azonban még ez is hiányzik. Valóban vannak olyan anyaegyházaink, amelyek még a mult század elején szórványok voltak, ma virágzó anyaegyházak. Az egy sejt önmagából, vagy környezetéből alkotott maga köré magával hitben azonos sejteket és végre sejtrendszerré, egyházzá lett. A magyar állam telepítési akciója folytán egy gyorsított formáját látjuk az anyásításnak. A Bánátban a háború előtti években szinte gomba módra nőnek ki a földből.

A második keletkezési formához, amit mi természetellenesnek tartunk, — sajnos — szintén bőven találhatunk példát. Az anyaegyházközségek hosszú sorát citálhatnám, amelyek ilyen uton lettek szórvánnyá. Sőt van több olyan hely, amelyik szórványnak sem tekinthető.

Természetes kialakulási formára mutatnak azok a szórványok, amelyek a bányák, ipari telepek, fürdők, gyárak vidékén keletkeztek. A birtokvásárlás is gyakori ok a szórvány ilyen formájú keletkezésére. Az eladósodott vagy kihalt régi nemesi földbirtokos családok birtokai eladóvá válván, vétel útján gyakran kerültek református emberek kezére még olyan vidéken is, ahol nem volt addig református. A bihari, érmelléki, károlyi, szalontai egyházmegyék területén levő szórványok nyújtanak rá példát. Az állam is gyarapította a szórványok számát, amikor gyakran magyar református állami tisztviselőket nevezett ki más vallású és nemzetiségü vidékre. Ezek legtöbbször kitünő munkaerők lettek a közelükben levő református szórványterületeken. A bánáti egyházmegyében ma is nagy segítség. Házasság révén keletkezett szórványpontokra is akadunk. De sajnos, az ilyen formán keletkezett szórványok az illető tag elhaltával sokszor már előbb elpusztulnak. Különösen a megélhetés miatt vándorlásra kényszerített családok-

nál gyakori az ilyen eset. Ebből a szempontból a legveszedelmesebb helyzetben vannak a bihari és szalontai egyházmegyék szórványai, ahol a többségi (fajú és vallású) nép csaknem teljesen asszimilálja az odakerülő tagot. Meglevő vagy újonnan keletkezett tanyák, különösen a nagykiterjedésü helységek területein gyakran válnak szórványpontokká az egyház számára. A nagyszalontai, érmelléki, nagybányai egyházmegyék szolgáltatnak rá adatokat. Itt különbséget kell tennünk az állandó és időleges tanyási szórványtag között. Időleges tanyási szórványtag az, aki csak a nagy munka idején lakik künn a tanyán, de télire bejön. Állandó szórványtag az, aki egész életét állandóan tanyán tölti. Ilyen szórványpontok leginkább: Nagyszalonta és Erdőhegy vidékén vannak.

A második szórványkialakulási forma az, amikor az anyaegyházközség elnéptelenedik. Egyháztörténetünk megemlékezik sok olyan ref. anyaegyházról, aminek ma se hire, se hamva. Hova lettek ezek az egyházközségek? Ha az egyes vidékek és helységek történetét átlapozgatjuk, a legtöbb elpusztult vagy szórvánnyá lett anyaekklézsiánk válasza: háború és háború. A török seregek hódító útjuk alkalmával egész vidékeket pusztítottak el. Ma is vannak olyan egyházközségeink, amelyeket három alkalommal földdel egyenlővé tett a török. Különösen a főútak mentén, várak, erősségek környékén látszik kezök pusztító munkája. A nagyszalontai, bihari, érmelléki egyházmegyék történetébe véres betükkel irták be nevüket. A bánáti egyházmegye ekklézsiái is ezekben az időkben pusztultak el.

Nemkülönben a törökkel versenyt pusztítanak a császári hadak, akiknek éppen úgy nem volt inyére a magyar, mint a töröknek; különösen, ha református volt. Biharmegye történetírója szomorúan panaszolja: amit meghagyott a török, elpusztitották a császáriak. Szegény református eklézsiáknak minden rossz. A hajduk nem egy községet rabolnak ki. Mindkét háborús fél szivesen küldi őket az elpártolás megtorlására.

Nem egyszer végig dúl egyházkerületünk területén egy-egy pusztító járvány. Sokszor egész vidékek váltak lakatlanná. Egy adat egyik kőrösvölgyi községről: az 1740-es évek pestis járványa idején a község 1100 lakójából négy év leforgása

alatt 846-on halnak el. A környékbeli szegény református községekben még rosszabb az arányszám. A bihari egyházmegye kőrösvölgyi szórványainak egy jó része ezekből az időkből ered.

A református eklézsiák elnéptelenedésének egy másik oka a vallási türelmetlenség. Egy kis történeti visszapillantás! A bihari, érmelléki, nagykárolyi, szatmári egyházmegyék magyarsága csaknem teljesen reformátussá lett, a róm. kath. hiten alig maradt valaki. A törökök kiverése után, habár nagyon megfogyatkozott a reformátusok száma, mégis az egyházmegyék magyarsága 90%-ban református volt... A Habsburg-ház nem viseltetett valami különös szeretettel sem a magyarság, sem a reformátusság iránt. Mivel a kettő ezeken a területeken csaknem egyet jelentett, a magyarság elnyomatása, pusztítása egy lett a reformátusokéval és fordítva. A róm. kath. papság, akiknek nagyobb része azok közé az új magyarok közé tartozott, akiknek apja még a szép magyar nyelvet nem ismerte, hogy a maga energiáját kiélje, a reformátusság s vele egyben a magyarság megsemmisítésére tört... jó társakra találtak e tervük megvalósítására azokban a magyar urakban, akik anyagi érdekből, titulusért, hivatalért oldalba rugták a magyar és református ekklézsiát és lettek annak konok és esküdt ellenségeivé. Pl. a Károlyi grófok. Uruknak a kapott birtokok, titulusok, hivatalok ellenében hűségből és háládatosságból igyekeznek azáltal tetszeni, hogy hatalmas birtokaikon a református ekklézsiákat tüzzel-vassal pusztítják. Ha nem akarnak katholikusok lenni, inkább kivereti őket birtokairól katonáival, de ezt az átkos hadat nem türi. A többek között az erdődiekkel is ilyen kegyetlenül bánt el. Amiért nem hajtottak a szavára, nem hagyták el református hitöket, katonáival kiverette őket a községből. Szegény erdődiek még a legszükségesebb holmijaikat se tudták magukkal vinni. És hogy beteljen a mérték, az elpusztított ref. magyar községekbe svábokat, románokat telepít. Hogy a nagykárolyi egyházmegye fajilag és felekezetileg olyan tarka, azt jórészt a Károlyi grófoknak köszönhetjük. A régi anyaegyházak ma szórványok, sőt egyike-másika az sem. A vallás türelmetlenség egyik kirivó példáját mutatja a váradi reformátusság templomépítési harca is.

A fentiekhez hozzájárult még a gazdasági romlás. A

ref. magyar nép elszegényedett. A ref. ekklézsiák eddig se voltak gazdagok, most még nehezebb helyzetbe kerülnek. A patrónusi segítség, — mivel a birtokok a régi nagy ref. családok kihaltával róm. kath. urak, káptalanok kezébe kerültek — elmaradt. Az öreg pap elhaltával többé nem látott papot sok ekklézsia. Az uradalmi tisztek is szivesebben vették, ha jobbágyaik nem az eretnek hiten vannak; így aztán teljesen el volt készítve a talaj a magyar ref. ekklézsiák pusztulására, szórvánnyá tevésére. A Váradhoz 15 kilométerre levő Szabolcs község ezt a szórvány kialakulási formát mutatja. Régi ref. templomának fundamentuma a holt Kőrösben még ma is feltalálható. Ma, csak egy ezelőtt tiz évvel odakerült ref. család lakik benne. A Rév-körüli szórványok: Őssi, Vércsorog, Magyarlugos stb. részben ennek köszönhetik pusztulásukat. A vércsorogi g. kel. templom tornyában még a háború előtt is megvolt az a harang, amit a gazdag „Örvéndi Ref. szent Ekklézsia adott a Vércsorogi szegény reformata ekklézsiának“ 1790 es évek táján. Ma már szórványpontnak se tekinthető. Ugyancsak anyagi okok miatt pusztult el a Váradhoz husz kilométerre levő nagytótfalui ekklézsia. Mikor a szöllőket a filokszera elpusztította, anyagilag annyira megrendítette az egyházközség tagjait, hogy egymás után kezdtek elköltözködni a községből, jobb megélhetést keresni. A kivándorlásnak az lett a vége, hogy az ekklézsiából szórvány lett. Ez 40—50 év leforgása alatt történt. Úgy látszik sem az államnak, sem az egyetemes ref. egyháznak nem volt fontos a nagytótfalui ekklézsia. Bizony „az egymás terhét hordozzátok“ parancsot nem ártott volna jobban betölteni. Az államnak egykoron a lelkész fizetésének biztosítgatása mellett nem ártott volna a hivek megélhetéséről is gondoskodni.

A többek között tudunk egy-két olyan szórványról is, amelyet az elődök rosszakarata, lelkifogyatékossága teremtett meg. Igy a Várad-szőllősi szórvány. A váradszőllősi ekklézsia nem akar papot, az atyafiak csökkenteni akarják a papbért. Folyik a huzavona. Közben a váradi róm. kath. püspöknek megesik rajtuk a szive. Nem illik, hogy sokáig pap nélkül legyenek. Nevez hát ki nekik papot. Az atyafiak ekkor ébrednek fel, mit tettek. Megadnák már a fizetést, de most már minden hiába. A papilakot, templomot lefoglalja a kath.

plébános s az ekklézsia meghal. A hivek egyrésze hajlik a plébános mézes-mázos szavára s az anya ekklézsiából szórvány lesz. Hála Istennek, ebből a példából nem sok van.

3. Szórvány tipusok kerületünkben.

A szórványokat sokféle szempontból lehet vizsgálat tárgyává tenni. Bennnünket a szórványtipusok megrajzolásánál leginkább két szempont vezethet. Első, ami egy szórványtipus kialakulására, meghatározására a legnagyobb befolyással van: a *foglalkozás;* második annak a *viszonynak* mérlegelése, ami fennáll a *szórvány* és *a ref. egyház* között...

A bányavidékeken — a nagybányai, bánáti egyházmegyékben — a szórványnak egy érdekes tipusával találjuk magunkat szemközt. E tipus a bányász tipusa. Az életét többnyire föld alatt töltő bányász, a hozzátartozóiért folyton aggódó bányász család az Istenről nem feledkezhet el. Ha bizonyos vallásellenes eszmék lábrakapnak is közöttük, az sohase oly veszedelmes, mint az iparos vagy gyárimunkásokból álló szórványokban. Ezek általában nem vetik meg a gyermekáldást. Igy a bányavidékek ref. szórványait mindig éltetheti az a remény, hogy egyszer anyaegyházközség válik belőle. A bányavidékek szórványterületein a háború előtti évtizedeken egymás után alakulnak meg a ref. egyházközségek. A bányász áldozatkészsége bámulatos. Alkalmas vezető lehetetlennek látszó dolgokat vitethet véghez velük. A bányász közösség iránti érzéke igen fejlett. Az egyház szociális jellegét nagyra becsüli. Otthonok, egyesületek, szövetkezetek alapítására könynyen kaphatók. Kár, hogy ilynemü szórványaink a bányák és bányászok leépítésével kénytelenek megsemmisülni... A derna-tatarosi aszfalt bányavidék szórványmissziói körének is ezért kellett megszünnie.

A másik érdekes szórványtipust a gyárimunkásokból álló szórvány szolgáltatja. Itt a vallásellenes eszmék sokkal mélyebben beleásták magukat a lelkekbe, mint bármely más tipusnál. A kommunizmusnak világmegváltó eszméi nemcsak elvadították egyháztól, vallástól, Istentől, hanem egyenest ellenségévé tették azoknak. Se faji, se felekezeti különbséget nem ismer s mint „világpolgár“ egynek érzi magát azokkal, akik között él. Ha legalább fajilag magyar és ref. vallású

emberek társaságában élne, talán utódaiban nem veszne el a magyar ref. egyház számára, de így csaknem egész bizonyosra vehető pusztúlása. Az eljövendő boldog kor reménységétől magát elmákonyosítva, jelen nehéz helyzetében iszákosságra adja magát és igen gyakran terhelt utódoknak ad életet. Közösségi érzéke nagy. Ha közülök némelyek megnyerettek az evangéliumnak, az egyházi közösség szempontjából kitünő munkaerőkké válnak. A nem nagy tömegben élő magyar ref. iparos magatartása az egyházzal szemben már más. Különben a gyári munkás is csak közösségében megközelíthetetlen, személyes pásztoráció számára nem rossz anyag. A gyári üzemek tömeges leállásával az ilyen szórványpontok is egyre néptelenednek. Néhány fakitermelő telep, üveghuta ad még ilyen nagyobb számú szórványnak életet. Különben az utóbbi esztendők nyomora, munkanélkülisége sokat változtatott a gondolkozásukon.

Külön tipust alkot a földmivesekből álló szórvány. A református magyarságukhoz való ragaszkodás még ezeket jellemzi a legjobban. Egy földmivesnek a közzel nincs sok baja. A föld megtanítja becsületre, kitartásra. Tradicióira féltékenyen vigyáz, a vitt vagy kapott vallásos hatást jobban megtartja. A régi református vallásos formákhoz való ragaszkodása, gyermekeinek azokban való nevelése még valódi evangéliumi tartalom nélkül is jó összekötő kapocs egyházával. Nagyobb veszedelem itt csak akkor szokott bekövetkezni, amikor más fajú és felekezetüvel házasodik össze és a gyermekek nem a református fél nevelő hatása alá kerülnek. A vallásos hatások felvételére nagyon alkalmas. Gyakran esnek áldozatul a szektárius mozgalmaknak, bár az egyházhoz való ragaszkodásán sok esetben még ez sem változtat. Példa rá a váradmelléki, kügypusztai szórvány. Az itt élő reformátusok nagyobb részükben baptistákká lettek. Az utóbbi időkben azonban egy ott élő református atyánkfiának a munkálkodása folytán visszatértek az egyházba. A baptistáktól megvették az imaházat. A nyáron szentelte fel az esperes nagy örvendezés közepette a baptista imaházból lett ref. imaházat ...

Nemkülönben megható a kövesegyházi földmivesekből álló szórványnak is a ref. egyház való ragaszkodása. A Balogh és Megyeri család 80 évvel ezelőtt szülőföldjüktől

25 kilométerre levő Kövesegyházán vesz nagyobb földterületet. A két család ma 97 tagot számlál. Minden vasárnap lelkész nélkül is megtartják az istentiszteletet. Most pedig egy harangot vettek. A harangvevés körülményeit is leirom, hogy annál tisztábban álljon előttünk ez a tipus. A kövesegyházi gör. kel. lelkész meg akarja venni a szomszédos gör. kel. templom harangját és fuvarosnak egyik ref. atyafit hivja el. A papok nem tudnak megegyezni. A ref. atyafiban nagy elhatározás támad: jó lenne a harang nekik is, hátha ideadnák. Négyszem közt meg is kérdi az árusító papot, eladnák-e nekik, ha megvennék. A lelkész igennel felel. Alig várja, hogy otthon legyen. Amugy sebtibe összehivja az atyafiakat s előadja a nagy tervet. Még aznap este összeszedik a pénzt. Másnap elmennek. Megvették. Kifizették. Hazavitték. A felszenteléssel se vártak sokáig. Másnap deputáció jön a paphoz, hogy vasárnap feltétlenül mennyen el a harangot felszentelni. Leirhatatlan az az öröm, ami van náluk azóta. Ime, van már nekik is harangjuk s ha meghal valaki, nem szorulnak a gör. kel. felekezetre. Most már imaház építésén törik a fejüket, már telket is szakított ki rá egyik gazda kertjéből... Honnan ez a lázas sietség? Igen! érzik, hogy őket az elseperni akaró tengerben a harang, az imaház tartja meg.

Nehezebb a helyzet a napszámosokból álló szórvány-területen. A legveszélyezettebb szórványaink ezek. A vallási és faji asszimálódásnak a legkönnyebben ezek esnek áldozatul. A napszámos-szórvány területekben gazdag révi és cserméri missziós körök lelkészei nagyfokú közönbösséget tapasztalnak köztük, amelyen a révi lelkész úgy igyekszik segíteni, hogy „látogatásai alkalmával egyházukhoz való ragaszkodásra“ buzdítja őket. A káptalani és a magyar urak kezén levő birtokok kisajátítása folytán az ilyen szórványaink száma is nagyon megcsappant.

Egy különös szórványtipus a ref. tisztviselő tipusa. Sok ref. tisztviselő kerül újabban többségi vidékre. Társadalmi állásánál fogva igen szemmel tartják a hatóságok. Ha nem akarja magát gyanusítgatásoknak, fenyegetéseknek kitenni, sok esetben meg kell szakítania minden kapcsolatot magyar ref. egyházával, különben az irredentizmus vádjától meg nem menekül. Még gyermekei nevelésébe is beleszólnak. Megróják érte, ha ref. iskoláka adja, sőt vannak helyek, ahol

egyenest elvárják, hogy ha a szülő nem is, legalább a gyerek legyen gör. keleti. Sok tisztviselő lett már gör. keletivé azért, hogy állását el ne veszítse. Több szórványpont szünt meg már emiatt.

A szórvány és a magyar ref. egyház között fennálló viszony szempontja alatt a szórvány három sajátos tipust mutat. 1. A szórvány és a ref. egyház között a kapcsolat élő és eleven. 2. A szórvány és egyház között a kapcsolat megszünt. 3. A szórvány az őt körülvevő többségbe asszimilálódott.

Az első tipusra példákat azon a vidéken találunk, ahol a lelkész állandó kapcsolatot tud fenntartani szórványával, vagy a szórványtag egyházával. Nagyobbára idetartoznak azok a szórványok, amelyek az anyaegyházhoz közel esnek. Az ilyen szórványtag az anyaegyház terheit szivesen vállalja, egyházi adóját pontosan fizeti. A Bánsági, Nagyszalontai, Nagybányai egyházmegyékben találunk nagyobb számmal ilyen szórványokat.

A legtöbb szórvány, sajnos, nem az első, hanem a második tipus sajátosságait hordja magán. Kettős oka van. Az egyik: mikor a szórvány terület túlnagy, lehetetlen a gondozása; másik: mikor a szórványtag készakarva vonja ki magát a gondozás alól. A gyárimunkás, napszámos, cseléd szórványtagok tartoznak nagyobbrészt ebbe a kategóriába. Ez a tipus gyakran vesz fel egyházellenes magatartást.

A másodiknál is sokkal veszedelmesebb tipus a harmadik. Itt már az asszimiláció rettenetes tényével állunk szemben. E tipushoz tartozók között is különbséget teszünk azok között, akik azonos faju, de más vallásu és akik más faju és más vallásu közösségbe asszimilálódnak. A ref. egyházra nézve mindkettő egyaránt veszedelmes. Mindkettőre bőven van példa. Hány ref. szórványtag lesz róm. katholikussá, vagy szektáriussá? Ujabban, bár a szektárius mozgalmak vesztettek erejükből, ezzel szemben a róm. kath. vallás kezd veszedelmes versenytársává lenni a szektáriusoknak. A más faju és vallásu népközösségbe való beolvadás szintén elképzelhetetlen pusztításokat visz véghez a szórványterületeken. A Bihari, Nagyszalontai egyházmegyék szórványait kegyetlenül tizedeli ez a rettenetes betegség. A román lakta vidékeken az idők folyamán már sokezer ref. ember

veszett bele a gör. keleti nép tengerébe, sajnos, a jövendő még nagyobb lehetőséget látszik nyujtani reá.

4. Szórványaink jelenlegi helyzete és jövendő kilátásai.

Szórványaink jelenlegi helyzete nem valami rózsás. Nagy a terület, kevés a munkás; nagy a teher és kiadás, kevés a lehetőség és segítség. Azokban a szórványkörökben, amelyekhez nem sok szórvány tartozik, még csak lehetséges szórványgondozásról beszélni, de azokban a szórványkörökben, amelyek a Bánáti és Nagyszalontai egyházmegyében vannak, teljes lehetetlen. Még a szórvány területekben szegény missziói körökből is kapunk olyan jelentést, hogy a lelkész a nagy költség és elfoglaltság miatt csak temetések alkalmával megy szórványába, ne csodálkozzunk akkor azon, ha a Bánáti egyházmegyéből jövő jelentés — ahol gyakran két missziói kör is bizatik egy lelkészre — őszintén feltárja, hogy eddig még a tagok pontos számát sem sikerült megállapítania. Bár a missziói körök vezetőiben — a jelentések alapján — megvan a jóakarat a szórványgondozásra, de erőnfelüli teljesítményt tőlük se követelhetünk.

A jelen helyzetet jellemző pontos kép megrajzolása végett vegyük vizsgálat alá szórványainkat egyházmegyék szerint. Vegyük névsor szerint: a Bánáti egyházmegyét. Itt nincs egyházközség, amelyikhez ne tartozna szórvány. Némelyik egyházközség meg egyenest szórványtagokból áll. — A karánsebesi missziói kör szórvány területéhez 110 politikai község tartozik. A vallásos és tanultabb hivek egyes nagyobb szórványban hitoktatást végeznek. A bégamonostori köri állás nincsen betöltve, a bunyaszekszárdi lévitalelkész szolgál be. A templom, papilak és egyéb vagyona az államkincstár nevén van. Birtokviszonya az agrárreform miatt még ma is rendezetlen. A hívekben megvan az áldozatkészség. Teljes erejükkel azon vannak, hogy a lelkészi állást minél hamarabb betöltsék. A kétszeresre felemelt adózástól sem riadnak vissza. A bunyaszekszárdi kör központja és a szórványok között eleven a kapcsolat. A közelebbi falvak szórványhivei nagyobb ünnepekre ma is hazajárnak. A valkányi és karánsebesi lévitalelkész nagy fáradtsággal már összeállította a szórványaiban

lakó hiveinek névsorát. Az összeirást körzetek szerint végezte. Mindegyik körzetben sikerült egy-egy komoly református embert találnia, aki az összeirásnál segítségére volt. A dunaszentilonai kör üresen áll, a klópodiai kör lelkészére van bizva, aki „gyenge egészsége miatt“ csak néhány missziói utat tehetett. Nagy segítségére van Kyska Péter, aki a nemszakramentális istentiszteleteket végzi. Ezen a vidéken sok a cseh református. Pálfy István lelkészt azon a címen nem fogadták el, mert nem tud csehül. A resicai-köri lelkész anyagi nehézségek és a nagy távolság miatt csak kevés szórványt látogathatott meg. A füzesi kör lévitalelkészéről így nyilatkozik az esperesi jelentés: „egész lelkészi működése tulajdonképpen missziói munkásság, mely költséges és fáradságos, de melyet örömmel és szeretettel végez.“ A lippai és a szigetfalui kör lelkészei anyagi fedezet hiányában nem végezhettek szórványgondozást. Hiányát érzik vallásos iratoknak, melyeket szeretnének ingyen juttatni a másfaju és vallásu népek között élő reformátusok kezébe. A bodófalvi kör lelkésze sem tudta még szórványaiban a lélekszámot se megállapítani. A többi körök szórványgondozási jelentése körülbelül megegyezik az itt felsoroltakéval. Az eddigiek alapján megállapíthatjuk, hogy a szórványgondozást illetőleg sok hiány mutatkozik a Bánáti egyházmegyében. Megsegítése a legsürgősebb feladataink egyike.

A Bihari egyházmegye szórványainak helyzete se a legkielégítőbb a jelentések alapján. A derna-tatarosi missziói kör, melynek régen külön lelkésze volt, most Pusztaujlakhoz csatoltatott. Ennek megvan az a hátránya, hogy a maga gyülekezetében amúgy is nagyon lefoglalt lelkész csak ritkán látogathat el a szórványban lakó hiveihez. Van olyan szórványa, ahol még eddig sohasem fordult meg. A missziói kör központján, Kövesegyházán kiszállása alkalmával vallás-, ének tanításban, konfirmációi oktatásban részesülnek a gyermekek. Az istentiszteletet sokan látogatják. A kerülettől kapott segély még a kiszállás költségeit sem fedezi. A révi missziói kör szórványaiban nagyon kisért a beolvadás veszedelme, ezért a lelkész látogatásai alkalmával vallásukhoz való ragaszkodásra buzdítja őket. Szegény az anyaeklézsia is. Ki tudja kap-e lelkészt, ha a mostani elhagyja. A várad-lesi missziói kör szintén nehéz helyzetben van. Az anyaeklézsia

földjét kisajátították. Ehez járul még, hogy a lelkész és a 349 tagot számláló szórványtagok között a kivánt harmónia mindez ideig nem tudott kialakulni. A Tiszántúli egyházkerület jelentése szerint még nyolc egyháznak van itt szórványa, melyek közül a legnépesebb a Várad-körzeti, de az itten folyó szórvány gondozásról semmi jelentés.

Az Érmelléki egyházmegye szegény terület szórványokban s e kevés szórványterület könnyen megoszlik az anyaekklézsiák között. Sajnos, még így is fedezhető fel szórványainak gondozásában hiány. A szórványokkal bíró ekklézsiák lelkészei csak temetési alkalmakkor látogatták meg szórványaikat. Szerencse, hogy a szórványpontok nincsenek messze az anyaegyháztól s így lelkiszükségleteik kielégítésére bejárhatnak. Hat, régen szórványakkal rendelkező anyaegyház, a szórványokat illetőleg nemleges jelentést adott be. Itt igen könnyen megoldható volna a szórványgondozás, csak több önkéntes munkára volna szükség.

A Nagybányai egyházmegye oldotta meg aránylag a legjobban a szórványgondozás kérdését. Az egyházmegyében a sok kis lélekszámú, önálló lelkésszel bíró ekklézsiáknak könnyen a keze ügyébe esnek a szórványterületek. Az avasujvárosi missziói kör az istentiszteletek tartásában és a vallástanításban jár elől jó példával. Az erdődi missziói kör lelkésze — ki Szatmárhegyen lakik — se feledkezik meg a szórványokban levő hivei látogatásáról. A többi missziói körök hasonlóképpen sok szeretettel foglalkoznak szórványaikban. Anyagilag e szórványterületek kitünően meg vannak szervezve. A jelentés szerint „az egyházmegyei közgyülés örömmel értesül arról a buzgó munkásságról, amelyet a missziói lelkészek szórványaik területén úgy az istentiszteletek megtartása, mint az egyes hivek és családok meglátogatásával kapcsolatban kifejtettek. A látogatások eredményeként könyveli el ezt a szorosabb és melegebb érdeklődést és áldozatkészséget“, amit a mult évben is kifejezésre juttattak a szórványokban lakó hivek.

A Nagykárolyi egyházmegye területén — ez területileg a legkisebb — szórvány alig van. Érdemleges jelentést az esperes a szórványgondozást illetőleg nem adott be.

A Nagyszalontai egyházmegye szintén nagyon gazdag szórványokban. Az ágyai kör „szórványainak helyzete már

sokkal mostohább, de a szapáriligetiek az ágyai templomba is szorgalmasan bejárhatnak“, jegyzi meg az esperesi jelentés. A szórványhivek nagyon szegények, több segélyre volna szükség. A magyarcsékei körben szép lendülettel megindult a munka. A hivek látogatásának áldásos eredménye lett. A lelkész felesége is bekapcsolódott a munkába. Azonban a távolabb levő gócpontokat anyagiak hiján a legjobb akarat mellett sem tudta meglátogatni. Segélyre lenne szükség. A borosjenői kör vezetőjére is nagy feladat vár. Harmincegy politikai községet számláló szórvány területén szép lendülettel folyik a munka. A hivek között szép lelki ébredés mutatkozik. „De itt is az anyagi eszközök hiánya miatt sok missziói lehetőség elveszett. A körlelkész tetemesebb segélyt kér a körzet ref. hiveinek megmentése végett.“ A borossebesi kör hatalmas szórványterületén a hivek gondozása a szétszórtság miatt igen nagy nehézségbe ütközik. A lelkész olykor személyesen vagy levélben érintkezik velük. Vallásukhoz, fajukhoz ragaszkodó nép lakja e kör területét, „akik messze elzarándokolnak, hogy legalább néhanapján hallhassák az igét“. A csermői körben anyagiak és lelkesedés hiánya miatt nem tudott megindulni a munka. Az erdőhegyi kör lelkésze jórészt tanyaiakból álló szórványkörzetében még a halottak eltemetését is kénytelen átengedni másvallású lelkésznek. A nagyszalontai kör lelkésze is „rendkivüli lélekemelőnek találta az emberemlékezet óta nem gondozott hivekkel való találkozást“. ígéri, hogy másszor is megismétli. A pankotai kör lelkésze fuvarköltség hiányában szórványmissziót nem végezhetett. A tenkei kör lelkésze se tudott anyagiak hiányában „rendes munkálkodást kifejteni“. Amerre járt, saját költségén vallásos íratot osztott ki.

Hellyel-hellyel már sokat is ismételem az „anyagi segitség kellene“ mondatot, de a jelentésekből lépten-nyomon kiütköző szükségre kivánom általa felhívni a figyelmet. Az ember valóban megdöbben azon az anyagiakban való nagy szegénységen, amely mintegy kiásít a jelentésekből. Az a tapasztalatom, hogy éppen e nagy munkát végző, vagy e nagy munkára vállalkozó lelkész áll anyagiakban a legrosszabbul. A református társadalomnak, de általában mindannak, ami magyar, megbocsáthatatlan bűne volt ezeknek a magyar és református szempontból fontos gócpontoknak a magára-

hagyása. Ahogy meg tudta azt az utódállam tenni, hogy minden ekklézsiájának, papjának, iskolájának földet adott még az olyan református községekben is, ahol egy lelke sincs, akkor annak idején mi, magyarok és reformátusok nem tudtunk törődni magunkkal. Hogy ma a magyar református szórványkérdés így áll, az nem a jelen, hanem a mult bűne. Ha a lelkész ma nem végzi úgy kötelességét a szórványterületeken, ahogy azt a református egyház elvárná tőle, az elitélésnél ne felejtsük először, mindig a multat megitélni. Ha gondolok a révi, a kakucsi szórványterületekre, ahol annyi sok református magyar ekklézsia pusztul el; mi lett volna a magyar államnak, — abból a sok tenger földből, erdőségből egy darabot a magyar és református jövendő megmentése érdekében kikanyarítani. Körülötte a káptalanok és uradalmak sok ezer holdas területei. De ki merte volna azt az eretnekek miatt megcsonkítani. Nem is jó rágondolni arra a tenger nélkülözésre, lenézésre, amiben egy-egy ref. pap részesült a saját hazájában a magyar és református jövendő munkálásért. A szórványok tenger vidékén mindenkinek jutott egy darab föld, de a magyar református jövendő, templom és iskola számára nem.

Milyen jövő vár a szórványokra? Ezek után nem nehéz feleletet adni. Halál. Igen, a halál várna, ha a ref. papság elveszítené reménységét és hitét. Az élet anyagi oldala nagyon próbálja most hiveivel együtt. De él a reménység, hogy a ref. nép és annak lelki vezetői, — akik mindig a próbák között mutatták meg igazi nagyságukat — nem feledkeznek el kötelességükről... Ime a kövesegyházi szórvány templomot akar építeni; a két családból 18 család lett 97 taggal. A simonyfalvi egyház 84 lelke közös imaházat akar építeni evangélikus testvéreivel együtt. Bélben, Selénden tornyos imaházak épülnek; a zarándi egyházmegye felállításáról ábrándoznak. A szórványkörök lelkészei mennek, ha a kenyérre valót adják is fuvarköltségre. Sokszor 100 kilométeres területeket futnak be, maguk se tudják miért; de hajtja, ösztönzi valami őket, űzi őket a református jövendő. Mind több és több önkéntes munkás áll e jövőért küzdő szent csapatba. Az evangélium üzenetét ref. lapok magyar nyelven hordják széjjel a kietlen református éjszakába. Látom a lelkészt a Bánátban, aki mint egykor Pál apostol,

mécsvilág mellett irja leveleit szórványban élő hittestvéreihez, hogy legalább így ápolja köztűk a kapcsolatot. Látom a nagytótfalusiak kérő tekintetét, amikor restelkedve megjelennek a lelkészi irodában, kérvén, ha egyszer arra járunk, ne kerüljük el őket. Látom mikép züllik szét a gyülekezet a filoxera csapás miatt, mikép adják el az ekklézsiát, mikép lopja el az egyik atyafi a maguk kis harangját, ássa el a szobájába, mikép kerül onnan elő, miképen jön össze köré vasárnaponként a megmaradt 6—7 református család aprajanagyja. Hallom mikép énekelnek vasárnaponként a harang körül a felházban: Te benned biztunk eleitől fogva. Hallom az öreg gazda ajkáról az imádságot a Szikszai imádságoskönyv szerint. A fiatalok összedugják fejöket, már ők nem ilyeneket tanulnak a iskolákban... és amikor látják, hogy a szülők milyen komolyan csinálják, ők is belekomolyodnak és „*még*“ belekapcsolódnak abba a terhes református sorsba, ami ma se jobb, ma se más, mint évszázadokkal ezelőtt.